

بررسی اثر محیط بر روی ترکیب پذیری لاین های کلزا از نظر صفات زراعی و کیفیت روغن*
Study of environments effect on combining ability of rapeseed lines in agronomic
and oil quality traits

سید سعید پورداد^۱ و جی ان ساچان^۲

چکیده

ارزیابی لاین ها و بررسی ترکیب پذیری آن ها از مهم ترین و پر هزینه ترین مراحل تولید بذر هیبرید بوده که از طریق آن می توان والدین و تلاقی های برتر را شناسایی نمود. تلاقی های دای آل از روش های متداول و کارا برای تعیین ترکیب پذیری لاین ها است. در اکثر تحقیقات انجام شده بررسی ترکیب پذیری در یک محیط (سال یا مکان) صورت گرفته است. هدف از این تحقیق، بررسی اثر محیط بر روی برآورد ترکیب پذیری لاین ها در صفات مختلف کلزا است. در این بررسی هفت لاین کلزا (*Brassica napus* L.) به طور تصادفی انتخاب و در سال ۱۳۷۸ در تمامی حالات ممکن با یکدیگر تلاقی داده شدند. این دورگ ها در سال ۱۳۷۹ (محیط ۱) و نیز در سال ۱۳۸۰ در دو تاریخ کاشت متفاوت (محیط ۲ و ۳) در قالب طرح بلوک های کامل تصادفی در دو تکرار بررسی شدند. ۲۱ صفت شامل صفات زراعی و کیفیت روغن اندازه گیری شد. تجزیه واریانس مرکب ترکیب پذیری روی سه محیط نشان داد که ترکیب پذیری عمومی (GCA) والدین برای تمامی صفات بجز میزان اسید استاریک و نیز ترکیب پذیری خصوصی (SCA) دورگ ها برای تمامی صفات معنی دار است. این نتایج نشان داد که هر دو واریانس افزایشی و غالبیت (غیر افزایشی) در صفات تحت بررسی دارای اهمیت هستند. اثر متقابل محیط و ترکیب پذیری عمومی در تمامی صفات بجز میزان اسید استاریک و اثر متقابل محیط در ترکیب پذیری خصوصی برای تمامی صفات معنی دار بود یعنی ترکیب پذیری لاین ها و دورگ ها از محیطی به محیط دیگر متفاوت بود. برآورد اثرات ترکیب پذیری عمومی و خصوصی والدین و دورگ ها در سه محیط بر روی صفات مختلف از محیطی به محیط دیگر تغییر یافته و گاهی این تغییرات زیاد بود به طوری که با تغییر علامت برآوردها همراه بود. مجموعاً در ۱۱ مورد برآورد اثر GCA و ۴۴ مورد برآورد اثر SCA در محیط های مختلف دارای اختلافات معنی دار بوده و با تغییر علامت اثرات همراه بود. اما برآورد اثرات ترکیب پذیری عمومی و خصوصی از طریق داده های ادغام شده (ادغام سه محیط) نتایج بهتر و دقیق تری را داشت. میانگین صفات تحت بررسی در والدین و دورگ ها در محیط های مختلف نیز یکسان نبود و از آن جایی که انتخاب والدین و دورگ های برتر با استفاده از معیارهای اثرات ترکیب پذیری و میانگین صفات صورت می گیرد لذا گزینش والدین و دورگ های برتر بر اساس نتایج یک سال یا یک مکان همراه با ریسک بوده و ممکن است برنامه های اصلاحی را به نتایج مطلوب نرساند لذا بهتر است گزینش ها را بر اساس نتایج چند سال و یا مکان انجام داد. در این بررسی تلاقی های برتر از نظر صفات عملکرد دانه و روغن، میزان اسید اروسیک روغن و میزان گلوکوزینولات کنجاله معرفی شدند و نتایج نشان داد که والد HNS9801 برای ایجاد هیبریدهایی با عملکرد دانه و میزان روغن بالا بسیار مهم بوده و در برنامه های اصلاحی آینده باید مورد توجه بیشتری قرار گیرد. هم چنین از نظر میزان گلوکوزینولات والد GSC3A00 و برای کمترین میزان اسید اروسیک والد TER1(OE)R983 ارزشمندترین والدین بودند که در برنامه های اصلاحی برای کیفیت روغن باید مدنظر قرار گیرند.

واژه های کلیدی: کلزا، محیط، ترکیب پذیری، صفات زراعی و کیفیت روغن.

تاریخ پذیرش: ۱۳۸۲/۱۱/۳۰

تاریخ دریافت: ۱۳۸۲/۱/۱۶

* قسمتی از رساله دوره دکتری نگارنده اول در هند

۱- عضو هیأت علمی مؤسسه تحقیقات دیم

۲- استاد دانشگاه جی. بی. پانت هندوستان گروه ژنتیک و اصلاح نباتات

مقدمه

لاین‌های برتر ممکن است توانایی انتقال خصوصیات برتر خود را به نتاجشان نداشته باشند و لذا نمی‌توان گفت که همواره از تلاقی دو والد برتر نتاج برتر به وجود خواهد آمد. بررسی ترکیب‌پذیری لاین‌های موجود یکی از مهم‌ترین مراحل تولید بذور هیبرید است و از طریق آن می‌توان والدین و تلاقی‌های برتر را شناسایی نمود. تلاقی‌های دای آلل از روش‌های متداول و کارا برای تعیین ترکیب‌پذیری لاین‌ها بوده و از سال ۱۹۴۲ تا کنون مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ اما در اکثر تحقیقات انجام شده بررسی ترکیب‌پذیری در یک محیط (سال یا مکان) صورت می‌گیرد. از آن جایی که ممکن است محیط بر روی این ترکیب‌پذیری تأثیر بگذارد، لذا بررسی اثر محیط می‌تواند اطلاعات ارزنده‌ای در اختیار به‌نژادگر قرار دهد.

هدف برخی از این بررسی‌ها گزینش برای تحمل به تنش خاصی است که والدین و هیبریدها در دو محیط معمولی و دارای تنش مورد ارزیابی قرار می‌گیرند. تاکرال و همکاران (Thakral et al., 1995) ترکیب‌پذیری لاین‌ها و دورگ‌های خردل هندی (*B. juncea*) را در دو محیط معمولی و تحت تنش شوری مورد بررسی قرار دادند. مندل و مایتی (Mandal & Maity, 1992) ترکیب‌پذیری لاین‌ها و دورگ‌های گندم را در دو محیط معمولی و دارای ۱۰ کیلوگرم در هکتار بررسی نمودند. ساتیش و بهالا (Satish & Bhalla, 1988) نیز ترکیب‌پذیری لاین‌ها و دورگ‌های ذرت را در دو محیط بدون تنش رطوبتی و با تنش رطوبتی (بدون آبیاری و مصرف کم کود) بررسی نمودند. گوپتا و همکاران (Gupta et al., 1986) نیز ترکیب‌پذیری لاین‌ها و دورگ‌های نخود را در شش محیط (دو تاریخ کاشت و سه سطح کود) مورد ارزیابی قرار دادند. گروه دیگری از بررسی‌ها در مناطق و یا سال‌های مختلف به منظور افزایش کارایی گزینش والدین و یا تلاقی‌های برتر صورت گرفته است. بر

روی نخود فرنگی (Singh and Singh, 1990)، سورگوم (Patel & Desai, 1990)، پنبه (Tomar & Singh, 1992)، ذرت (Salem et al., 1986) نیز این بررسی‌ها انجام شده است.

دایرز و همکاران (Diers et al., 1996) هفت واریته و هفت لاین خالص کلزا را به صورت جداگانه با یکدیگر تلاقی داده و والدین و نتاج را در دو محیط مورد مقایسه قرار دادند. آن‌ها تفاوتی بین تنوع ژنتیکی برای عملکرد دانه و سایر صفات بین لاین‌ها و واریته‌ها مشاهده نکردند. هم‌چنین ترکیب‌پذیری عمومی (GCA) همبستگی زیاده‌تری با عملکرد دانه هیبریدها نشان داد. براندل و مک‌وتی (Brandle & McVatty, 1990) سه لاین خالص کلزا که متعلق به سه منبع مختلف بودند را در طرح فاکتوریل با یکدیگر تلاقی داده و والدین و نتاج را در سه محیط مورد بررسی قرار دادند. نتایج نشان داد که اثر ترکیب‌پذیری عمومی (GCA) لاین‌ها برای عملکرد دانه معنی‌دار بوده و این صفت توسط ژن‌هایی با اثرات افزایشی کنترل می‌شود.

هدف از این تحقیق بررسی اثرات محیطی بر روی ترکیب‌پذیری لاین‌ها و تلاقی‌های کلزا و مشخص کردن بزرگی آن است.

مواد و روش‌ها

در این بررسی هفت لاین از کلزا (*Brassica napus* L.) به اسامی TERI(OE)R-15، HNS-9801، HNS-9802، GSC3A00، TERI(OE)R-983، NPN-01 و NPN-02 به طور تصادفی انتخاب و در سال ۱۳۷۸ در تمامی حالات ممکن (تلاقی‌های مستقیم و متقابل) با یکدیگر تلاقی داده شدند. اما از آن جایی که در این بررسی اثرات مادری مد نظر نبوده و از طرف دیگر به علت جلوگیری از حجیم شدن مقاله از بحث در مورد اثرات متقابل پرهیز شده است. در سال ۱۳۷۹ علاوه بر بررسی دورگ‌ها و والدین (محیط ۱) تلاقی‌ها تکرار گردیدند و در سال

۱۳۸۰ دورگ‌ها و والدین در دو تاریخ کشت متفاوت (محیط ۲ و ۳) در قالب طرح بلوک‌های کامل تصادفی در دو تکرار مقایسه شدند. ۲۱ صفت زراعی شامل تعداد روزها تا گلدهی، تعداد روزها تا رسیدن فیزیولوژی، تعداد شاخه‌های فرعی در بوته، تعداد شاخه‌های اصلی در بوته، ارتفاع بوته، طول شاخه اصلی، تعداد غلاف در شاخه اصلی، تعداد دانه در غلاف، طول غلاف، وزن هزار دانه، عملکرد دانه در بوته و درصد روغن دانه، شاخص برداشت، میزان مجموع گلوکوزینولات‌های کنجاله و میزان اسیدهای چرب پالمیک، استاریک، اولئیک، لینولئیک، لینولنیک، ایکوساینوئیک و اروسیک بر روی تیمارها اندازه‌گیری شد. برای اندازه‌گیری درصد روغن، اسیدهای چرب و مجموع گلوکوزینولات‌ها به ترتیب از دستگاه‌های NMR، گاز کروماتوگراف و اسپکتروفتومتر چند کاناله استفاده شد. تهیه استر جهت اندازه‌گیری اسیدهای چرب از روش هوگن و بودو (Hougen & Bodo, 1973) و میزان گلوکوزینولات کنجاله با استفاده از سدیم تتراکلو پالادیت $[Na(PdCl_4)]$ صورت گرفت.

تجزیه واریانس ترکیب‌پذیری از روش اول دای آلل گریفینگ (Griffing 1956a,b) با استفاده از مدل تصادفی (مدل II) انجام شد. تجزیه مرکب ترکیب‌پذیری از روش پیشنهادی سینگ (Singh 1973a,b, 1979) انجام شد.

نتایج و بحث

تجزیه واریانس مرکب ترکیب‌پذیری برای والدین و دو رنگ‌ها در سه محیط (جدول ۱) نشان داد که اختلاف محیط‌ها از نظر تمامی صفات تحت بررسی در سطح احتمال یک درصد معنی‌دار بود. ترکیب‌پذیری عمومی (GCA) والدین برای تمامی صفات بجز میزان اسید استاریک دارای اختلاف معنی‌داری در سطح احتمال یک درصد بود. هم‌چنین اختلاف بین ترکیب‌پذیری خصوصی (SCA) دورگ‌ها برای صفات میزان

گلوکوزینولات و اسید استاریک در سطح احتمال یک درصد و سایر صفات در سطح احتمال ۵ درصد معنی‌دار بود. این نتایج نشان داد که هر دو واریانس افزایشی و غالبیت (غیر افزایشی) در صفات تحت بررسی دارای اهمیت هستند. اهمیت واریانس‌های افزایشی و غالبیت در صفات مختلف کلزا توسط تاکور و سگوال (Thakur & Sagwal, 1997)، کودلا (Kudla, 1997)، لی و کیو (Li & Qiu, 1987) و تاکرال و همکاران (Thakral et al., 1995) نیز گزارش شده است. واریانس اثرات تلاقی‌های متقابل (Reciprocal) نیز برای تمامی صفات در سطح احتمال یک درصد معنی‌دار بود. این امر نشان داد که اثرات مادری در این صفات اهمیت داشته و در برنامه‌های اصلاحی باید در انتخاب والد مادری دقت لازم را به عمل آورد. سینگ و همکاران (Singh et al., 1996) نیز اثرات مادری را برای عملکرد دانه و روغن و تعداد دیگری از صفات زراعی معنی‌دار گزارش نمودند. اثر متقابل محیط و ترکیب‌پذیری عمومی (محیط $\times$ GCA) برای تمامی صفات بجز اسید استاریک و اثر متقابل محیط در ترکیب‌پذیری خصوصی (محیط $\times$ SCA) نیز برای تمامی صفات معنی‌دار بود و نشان داد که ترکیب‌پذیری لاین‌ها و دورگ‌ها از محیطی به محیط دیگر متفاوت است. خلاصه اثرات ترکیب‌پذیری عمومی والدین (جدول ۲) در سه محیط بر روی صفات مختلف نشان داد که این اثرات از محیطی به محیط دیگر متفاوت بوده و گاهی این تغییرات به حدی زیاد است که با تغییر علامت اثرات همراه بوده‌اند. به عنوان مثال در والد HNS-9802 ترکیب‌پذیری عمومی برای صفت تعداد روزها تا رسیدن فیزیولوژیک با هدف زودرسی در محیط ۳ خوب (منفی و معنی‌دار، $-1/56$) و در محیط ۱ ضعیف (مثبت و معنی‌دار، $1/59$) بود. هم‌چنین در این والد برآورد اثر ترکیب‌پذیری عمومی برای صفت شاخص برداشت در محیط ۲ خوب (مثبت و معنی‌دار، $0/82$) و در محیط ۳ ضعیف (منفی و معنی‌دار، $-0/98$) بود. در

جدول ۱- تجزیه واریانس مرکب (میانگین مربعات) صفات کمی و کیفیت روغن هیبریدها و والدین کلزا در سه محیط تحت بررسی
Table 1. Combining ability analysis (mean squares) over three environments for various quantitative and oil quality characters

منبع تغییرات Source of variation	درجه آزادی d.f	Mean square												میانگین مربعات			
		نمداد روز تا رسیدن 70% گلدهی Days to 50% flowering	نمداد روز تا رسیدن Days to maturity	ارتفاع بوته Plant height	طول شاخه اصلی Length of main shoot	نمداد شاخه‌های اولیه Primary branches/ plant	نمداد شاخه‌های ثانویه Sec. branches/ plant	نمداد غلاف در شاخه اصلی Siliqua on main shoot	طول غلاف Siliqua length	نمداد دانه در غلاف Seeds/ siliqua	عملکرد دانه Seed yield plant	وزن هزار دانه Seed 1000 seed weight					
Environment (En)	2	2608.58**	907.93**	12687.75**	1356.49**	3.31**	182.38**	2712.70**	3.50**	87.87**	768.64**	2.35**					
تکرار درون محیط (انتخاب ۱)	3	238.91	15.80	384.37	152.44	2.71	3.01	93.89	0.527	2.42	3.34	0.090					
Rep/ En (Error 1)																	
GCA	6	2234.01**	510.95**	4874.27**	736.18**	10.96**	39.22**	1631.94**	3.33**	30.36**	33.05**	0.454**					
ترکیب‌پذیری عمومی																	
SCA	21	254.16**	22.67**	545.14**	167.94**	2.20**	6.61**	143.40**	0.4581**	7.98**	14.03**	0.099**					
ترکیب‌پذیری خصوصی																	
Reciprocals (Rec)	21	127.42**	15.86**	198.02**	63.04**	0.947**	2.84**	132.48**	0.287**	5.63**	10.78**	0.104**					
اثرات متقابل																	
ترکیب‌پذیری عمومی × محیط	12	202.53**	45.47**	394.82**	271.57**	0.660**	8.74**	186.41**	0.234**	3.48*	4.32**	0.163**					
GCA × En																	
ترکیب‌پذیری خصوصی × محیط	42	55.59**	19.73**	137.72**	57.74**	0.501**	1.86**	66.04**	0.234**	8.08**	5.69**	0.089**					
SCA × En																	
Rec × En	42	51.92**	16.46**	117.91**	74.69**	0.794**	2.66**	80.61**	0.210**	6.94**	6.42**	0.059*					
اثرات متقابل × محیط																	
Error 2	۱۴۴	14.85	1.75	36.82	19.29	0.169	0.553	13.57	0.053	1.51	1.39	0.033					
انتخاب ۲																	

مجله علوم زراعی ایران، جلد پنجم، شماره ۲، زمستان ۱۳۸۱

Table 1. Conted

ادامه جدول ۱

منبع تغییرات Source of Variation		درجه آزادی d.f	میران روغن Oil Content	شاخص برداشت Harvest index	گلوکوزینولات Glucosinolate	اسید پالمیتیک Palmitic acid	اسید استئریک Stearic acid	اسید اولئیک Oleic acid	اسید لینولئیک Linoleic acid	اسید لینولئیک Linolenic acid	اسید ایکوسانوئیک Eicosanoic acid	اسید اروئیک Erucic acid
Environment (En)	محیط	2	281.30**	46.35**	5317.07**	7.28**	0.900**	1041.87**	49.23**	528.17**	35.10**	80.74**
تکرار درون محیط (انتخاب ۱)		3	3.066	1.75	1468.69	0.296	0.097	34.91	5.54	8.01	3.86	215.61
Rep./ En (Error 1)												
GCA	ترکیب پذیری عمومی	6	23.84**	15.81**	3815.05**	0.434**	0.065	884.92**	158.14**	27.02**	27.76**	1995.79**
SCA	ترکیب پذیری خصوصی	21	1.26**	17.20**	175.68*	0.229**	0.055*	23.58**	14.10**	10.91**	18.82**	44.74**
Reciprocal (Rec)	اثرات متقابل	21	2.60**	13.73**	293.80**	0.279**	0.109**	18.71**	6.08**	6.51**	11.19**	34.63**
محیط		12	1.80**	10.24**	333.37**	0.231**	0.044	23.40**	5.76**	8.79**	16.04**	47.19**
GCA × En	ترکیب پذیری عمومی × محیط											
SCA × En	ترکیب پذیری خصوصی × محیط	42	0.846**	7.83**	391.56**	0.357**	0.052*	11.90**	10.65**	10.74**	8.49**	24.32**
Rec × En	اثرات متقابل × محیط	42	1.90**	5.26**	227.42**	0.276**	0.084**	18.03**	8.92**	11.14**	8.30**	22.91**
Error 2	انتخاب ۲	144	0.406	1.19	88.43	0.045	0.032	5.24	2.35	2.12	2.83	9.27

* and **: Significant at the 5 and 1% levels of probability, respectively.

* و **: به ترتیب معنی دار در سطوح احتمال ۵ و ۱٪.

جدول ۲- خلاصه ترکیب پذیری عمومی والدین در تغذیه مرکب سه محیط تحت بررسی برای صفات مختلف

۱ = Days to 50% flowering	۱. تعداد روز تا ۵۰ درصد گلدهی
2 = Days to maturity	۲. تعداد روز تا رسیدن
3 = Plant height	۳. ارتفاع بوته
4 = Length of main shoot	۴. طول شاخه اصلی
5 = No. of primary branches	۵. تعداد شاخه‌های اولیه
6 = No. of secondary branches	۶. تعداد شاخه‌های ثانویه
7 = No. siliqua on main shoot	۷. تعداد غلاف در شاخه اصلی
8 = Siliqua length	۸. طول غلاف
9 = No. of seeds/ siliqua	۹. تعداد دانه در غلاف
10 = Seed yield/ plant	۱۰. عملکرد دانه در بوته
11 = 1000- seeds weight	۱۱. وزن هزار دانه
12 = Oil content	۱۲. درصد روغن
13 = Harvest index	۱۳. شاخص برداشت
14 = Glucosinolate concentration	۱۴. میزان گلکوزینولات
15 = Palmitic acid	۱۵. اسید پالمیتیک
16 = Stearic acid	۱۶. اسید استئاریک
17 = Oleic acid	۱۷. اسید اولئیک
18 = Linoleic acid	۱۸. اسید لینولئیک
19 = Linolenic acid	۱۹. اسید لینولنئیک
20 = Eicosenoic acid	۲۰. اسید ایکوسینوئیک
21 = Erucic acid	۲۱. اسید ارایک

E_1 = Timely sowing in 1999-2000; E_2 = Timely sowing in 2000-2001; E_3 = Late sowing in 2000-2001; Pooled = Pooled analysis over three environments
G = Good combiner; A = Average combiner; P = Poor combiner

Table 3. Contd

ادامه جدول ۳

Sl. No	Cross	علاقہ	گلکوزینولات				اسید اولئیک				اسید ارسوبک			
			Glucosinolate				Oleic acid				Erucic acid			
			E ₁	E ₂	E ₃	P	E ₁	E ₂	E ₃	P	E ₁	E ₂	E ₃	P
1	HINS9802 × GSC3A00	15.62	-2.41	-1.59	3.87	1.12	-2.23	3.30*	0.73	-0.90	1.66	-5.31**	-1.52	
2	IINS9802 × HNS9801	-6.17	-7.38	12.37**	-0.40	0.58	-0.37	-0.47	-0.09	-2.27	3.40	-3.44	-0.77	
3	IINS9802 × NPN01	-7.46	-14.48**	18.43**	-1.17	-1.46	-0.96	-0.84	-1.09	1.64	7.28**	7.81**	5.58**	
4	HNS9802 × NPN2	-8.17	11.02*	-14.38**	-3.85	-2.50	3.34*	-3.28*	-0.81	-0.48	-2.46	3.42	0.16	
5	HNS9802 × TER(OE)R983	-15.15	0.71	2.83	-3.87	-0.65	3.28*	4.47**	2.37**	2.14	-6.18*	-0.63	-1.55	
6	HNS9802 × TER(OE)R15	2.26	16.69**	-1.56	5.80	6.45**	-1.55	-0.76	1.38	-2.07	-2.40	-0.53	-1.67	
7	GSC3A00 × HNS9801	1.22	-17.53**	-7.01	-7.77*	-0.51	-1.21	-2.71	-1.48	0.39	-0.13	3.83*	1.36	
8	GSC3A00 × NPN01	0.92	-15.92**	14.02**	-0.33	-0.06	-0.54	-0.69	-0.43	0.05	-3.11	3.78	0.24	
9	GSC3A00 × NPN2	18.02*	3.08	4.11	8.40*	0.46	-3.07*	2.24	-0.12	0.00	5.15*	5.13*	3.43**	
10	GSC3A00 × TER(OE)R983	4.66	11.48*	-5.54	3.54	3.08*	6.06**	-0.56	2.86**	-0.40	-2.38	-3.43	-2.07*	
11	GSC3A00 × TER(OE)R15	-9.88	7.77	-7.70	-3.27	-3.02*	1.33	2.59	0.30	0.69	-2.92	-5.96**	-2.73*	
12	HNS9801 × NPN01	-18.88*	23.23**	-4.03	0.11	1.26	3.26*	-0.07	1.48	-0.47	-6.12*	-2.94	-3.17**	
13	HNS9801 × NPN2	4.64	-13.74**	10.97*	0.62	1.35	0.58	-1.60	0.11	-0.57	6.90**	5.22**	3.85**	
14	HNS9801 × TER(OE)R983	2.18	22.25**	-13.19**	3.75	-2.48	-2.85*	-0.88	-2.07*	1.28	-7.90**	-0.77	-2.46*	
15	HNS9801 × TER(OE)R15	12.96	0.57	9.89*	7.81*	-0.40	-0.69	-2.82	-1.31	1.99	1.31	1.41	1.57	
16	NPN01 × NPN2	12.34	11.49*	-4.33	6.50	2.73	1.05	-0.64	1.05	-0.03	-5.87*	-6.67**	-4.19**	
17	NPN01 × TER(OE)R983	-0.22	-20.40**	3.51	-5.70	-0.62	-3.74*	0.34	-1.34	-0.80	1.45	2.59	1.08	
18	NPN01 × TER(OE)R15	-8.05	-5.66	3.52	-3.39	-2.25	-1.45	-0.03	-1.24	-0.09	5.06*	-1.82	1.05	
19	NPN2 × TER(OE)R983	-26.19**	-1.90	3.12	-8.33*	1.06	2.72	5.66**	3.15**	0.15	-1.49	-0.95	-0.77	
20	NPN2 × TER(OE)R15	-8.52	-14.58**	-2.20	-8.43*	-0.29	1.68	0.14	0.51	-0.02	-0.99	-2.45	-1.15	
21	TER(OE)R983 × TER(OE)R15	9.98	-1.11	0.47	3.11	2.76	1.51	-0.93	1.12	-1.27	-1.02	-1.43	-1.24	
CD at 5%		16.65	9.34	8.30	6.95	2.99	2.81	2.97	1.69	2.76	4.82	3.83	2.25	
CD at 1%		22.66	12.71	11.29	9.45	4.08	3.82	4.05	2.30	3.75	6.57	5.21	3.06	

* and ** : Significant at the 5 and 1% levels of probability, respectively.

* and **: Significant at the 5 and 1% levels of probability, respectively.

CD = Critical difference

* و **: به ترتیب معنی دار در سطوح احتمال ۵ و ۱٪
CD = اختلاف معیار (معدل حداقل اختلاف معنی دار یا LSD است).

مجله علوم زراعی ایران، جلد پنجم، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۲

والد GSC3A00 اثر ترکیب پذیری عمومی برای صفت تعداد غلاف در شاخه اصلی در محیط ۳ ضعیف (منفی و معنی دار، $-3/31$) و در محیط ۲ خوب (مثبت و معنی دار، $3/17$) بود. اثر ترکیب پذیری عمومی برای میزان اسید پالمیتیک در این والد نیز در محیط ۲ ضعیف (منفی و معنی دار، $-0/20$) و در محیط ۳ خوب (مثبت و معنی دار، $0/15$) برآورد گردید. نتایج نشان داد که هیچ یک از والدین دارای قابلیت ترکیب پذیری عمومی خوبی برای تمامی صفات در سه محیط نبودند. تاکور و سگوال (Thakur & Sagwal, 1997) نیز نتایج مشابهی را گزارش نمودند. بنابر این می توان گفت که بهتر است برای محیط های مختلف از هیبریدها یا ارقام مختلف استفاده کرد. برآورد اثر ترکیب پذیری خصوصی دورگ ها در محیط های مختلف برای تمامی صفات محاسبه گردید اما به علت حجم زیاد تنها اطلاعات مربوط به شش صفت مهم آورده شد (جدول ۳) نتایج نشان داد که اختلاف بین این برآوردها از محیطی به محیط دیگر زیاد بوده و همانند برآورد اثر ترکیب پذیری عمومی در موارد زیادی اختلافات با تغییر علامت نیز همراه بوده است. به عنوان مثال در تلاقی $GSC3A00 \times NPN-02$ اثر ترکیب پذیری خصوصی برای عملکرد دانه در بوته در محیط ۳ منفی و معنی دار ($-2/91^{**}$) و در محیط ۱ مثبت و معنی دار ($4/72^{**}$) بود. برآورد اثر SCA در تلاقی $GSC3A00 \times NPN-01$ برای صفت درصد روغن در محیط ۳ منفی و معنی دار ($-0/76^*$) و در محیط ۲ مثبت و معنی دار ($0/81^*$) بود. تعداد برآوردهای SCA معنی دار با علامت های مختلف در صفات شاخص برداشت، میزان گلوکوزینولات و اسید اولئیک به ترتیب ۵، ۶ و ۱ بود. در نهایت برای تمامی صفات تحت بررسی مجموعاً در ۱۱ مورد برآورد اثر GCA و ۴۴ مورد برآورد اثر SCA در محیط های مختلف دارای اختلافات معنی دار با تغییر علامت اثرات همراه بوده است. اما برآورد اثرات ترکیب پذیری عمومی و خصوصی از طریق داده های ادغام شده

(ادغام سه محیط) نتایج بهتر و دقیق تری را نشان داد. میانگین صفات تحت بررسی در والدین و دورگ ها در محیط های مختلف نیز یکسان نبود و از آن جایی که انتخاب والدین و دورگ های برتر با استفاده از معیارهای اثرات ترکیب پذیری و میانگین صفات صورت می گیرد لذا گزینش والدین و دورگ های برتر بر اساس نتایج یک ساله همراه با ریسک بوده و بهتر است گزینش ها بر اساس نتایج چند سال و یا مکان انجام گیرد.

نتایج نشان داد که بهترین تلاقی ها در هر یک از محیط ها برای چهار صفت بسیار مهم تحت بررسی شامل تلاقی $GSC3A00 \times HNS9801$ که دارای بیشترین عملکرد دانه در بوته برای محیط های ۱ و ۲ و تلاقی $HNS9802 \times HNS9801$ برای محیط ۳ بود. برای حصول بیشترین میزان روغن در محیط های ۱ و ۳ تلاقی $HNS9801 \times NPN2$ و برای محیط ۲ $HNS9801 \times NPN01$ پیشنهاد می گردد. از نظر میزان گلوکوزینولات موجود در کنجاله نیز تلاقی $GSC3A00 \times TERI(OE)R15$ برای محیط ۱، تلاقی $GSC3A00 \times TERI(OE)R983$ برای محیط ۳ و تلاقی $GSC3A00 \times NPN2$ برای محیط ۲ پیشنهاد می شوند. از نظر کمترین میزان اسید اروسیک در روغن نیز تلاقی $GSC3A00 \times TERI(OE)R983$ برای محیط ۱ و تلاقی $NPN2 \times TERI(OE)R983$ برای محیط ۲ و نیز تلاقی $TERI(OE)R983 \times TERI(OE)R983$ برای محیط ۳ پیشنهاد می شود.

با توجه به تلاقی های برتر فوق می توان چنین نتیجه گرفت که والد $HNS9801$ برای ایجاد هیبریدهایی با عملکرد دانه و میزان روغن بالا بسیار مهم بوده و در برنامه های اصلاحی آینده باید مورد توجه بیشتری قرار گیرد. هم چنین از نظر میزان گلوکوزینولات والد $GSC3A00$ و برای کم ترین میزان اسید اروسیک والد $TERI(OE)R983$ ارزشمندترین والدین بوده و در برنامه های اصلاحی برای کیفیت روغن باید مدنظر قرار گیرند.

References

- Brandle, J. E. and P. B. E. McVatty. 1990. Geographical diversity, parental selection and heterosis in oilseed rape. *Can. J. Plant Sci.* 70: 935-940.
- Diers, B. W., P. B. E. McVetty and T. C. Osborn. 1996. Relationship between heterosis and genetic distance based on Restriction Fragment Length Polymorphism Markers in oilseed rape (*Brassica napus*). *Crop Sci.* 36: 79-83.
- Griffing, B. 1956a. Concept of general and specific combining ability in relation to diallel crossing system. *Aust. J. Biot. Sci.* 9: 463-493.
- Griffing, B. 1956b. A generalized treatment of use of diallel crosses in quantitative inheritance. *Heredity*. 10: 31-50.
- Gupta, K. R., B. S. Dahiya and K. P. Singh. 1986. Combining ability studies over environments in pea. *Crop improvement*. 13: (2), 134-137.
- Hougen, F. W. and V. Bodo. 1973. Extraction and methanolysis of oil from whole or crushed rapeseed for fatty acid analysis. *J. Am. Oil Chem. Soc.* 50: 230-234.
- Kudla, M. 1997. General and specific combining ability of inbred lines and cultivars of winter oilseed rape. *Biuletyn, Instytutu, Hodowli-i-Aklimatyzacji, Roslin*. 201: 361-371.
- Li, J. H. and J. Qiu. 1987. Genetic analysis of quantitative characters of erucic acid and other fatty acids in *Brassica napus* L. *Oil Crops of China*. 4: 7-11.
- Mandal, A. B. and S. S. Maity. 1992. Combining ability analysis over environments (boron) in wheat. *Experimental Genetics*. 8: (1-2), 53-57.
- Patel, R. H. and K.B. Desai. 1990. Combining ability analysis over environments in sorghum. *Gujarat-Agricultural University Research Journal*. 15 (2), 18-22.
- Salem, A. H. A. A. Galal and F. A. Al-Zeir. 1986. Diallel analysis of combining ability in maize under different environments. *Egyptian J. of Genet. And Cytology*. 15: (2), 231-239.
- Satish, P. and S. K. Bhalla. 1988. Analysis of combining ability in maize under stress and non-stress environments. *Crop improvement*. 15: (1), 73-77.
- Singh, D. 1973a. Diallel analysis over different environments-I. *Indian J. of Genetic.*, 33: 127-136.
- Singh, D. 1973b. Diallel analysis for combining ability over several environments-II. *Indian J. of Genet.*, 33: 469-481.
- Singh, D. 1979. Diallel analysis for combining ability over environments. *Indian J. of Genet.*, 39: 383-386.
- Singh, M. N. and R. B. Singh. 1990. Combining ability analysis over environments in diallel crosses of pea. *Indian J. Genetic. & Pl. Breeding*. 50: (4), 356-363.
- Singh, J. N., C. Mahesh, Yadav and I. A. Singh. 1996. Genetical studies for yield and oil content in *Brassica juncea* (L.) Czern & Coss. *Indian J. Genet.* 56 (3): 299-304.

- Thakur, H. L. and J. C. Sagwal. 1997. Heterosis and combining ability in rapeseed (*Brassica napus* L.). Indian J. Genet. **57** (2): 163-167.
- Thakral, N. K., H. Singh and H. Singh. 1995. Genetic components of seed yield and oil content under normal and saline environments in Indian mustard. *Cruciferae News letter*. **17**: 70-71.
- Tomar, S. K. and S. P. Singh. 1992. Combining ability analysis over environments in Asiatic cotton (*Gossypium arboreum* L.). Indian J. of Genet. and Pl. Breeding. **52** (3): 264-269.